

Stručni rad

Pas pomagač kao most samostalnosti slijepih: od institucionalnih početaka do suvremenih tehnologija

Sonja Iža

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku

Sažetak

Rad prikazuje povijesni razvoj odgoja i obrazovanja slijepih osoba u Republici Hrvatskoj te razvoj i ulogu pasa pomagača, s posebnim naglaskom na pse vodiče za osobe s oštećenjem vida. Od djelovanja Vinka Beka i osnivanja prvog Zavoda za odgoj slijepe djece 1895. godine, sustav obrazovanja slijepih postupno se razvijao u smjeru inkluzivnosti i rehabilitacije. Uz porast razumijevanja potreba slijepih osoba, početkom 1990-ih započinje sustavno školovanje pasa pomagača kroz Hrvatsku udruhu za školovanje pasa pomagača i mobilitet, čime se značajno poboljšava kvaliteta života osoba s invaliditetom. Poseban naglasak stavljen je na proces školovanja pasa vodiča, koji obuhvaća selekciju, osmomjesečni trening i šestotjednu obuku korisnika. Istraživanja potvrđuju da psi vodiči ne samo da olakšavaju kretanje, nego i jačaju emocionalnu stabilnost, samopouzdanje i socijalnu uključenost korisnika. Uz tradicionalne metode rehabilitacije, posljednjih godina sve se više istražuju mogućnosti primjene umjetne inteligencije, osobito kroz razvoj robotskog psa vodiča, koji nudi tehnološku dopunu u podršci slijepim osobama.

Ključne riječi: kvaliteta života, obrazovanje, odgoj, oštećenje vida

1. Uvod

Osobe s oštećenjem vida svakodnevno se suočavaju s brojnim izazovima koji utječu na njihovu samostalnost, socijalnu uključenost i kvalitetu života. Uz tradicionalne oblike rehabilitacije i podrške, važnu ulogu u olakšavanju svakodnevnog funkcioniranja imaju psi pomagači, posebno psi vodiči za slijepe osobe. Njihova prisutnost ne samo da omogućuje sigurnije i učinkovitije kretanje, već pridonosi i emocionalnoj stabilnosti te osjećaju neovisnosti korisnika. U Republici Hrvatskoj sustavno školovanje pasa pomagača započelo je početkom devedesetih godina 20. stoljeća, a njihov značaj s vremenom je prepoznat i unutar terapijskih, obrazovnih i rehabilitacijskih programa. U suvremenom kontekstu sve se više razmatra i mogućnost primjene tehnologije, poput robotskih pasa vodiča, koji mogu dopuniti, ali ne i zamijeniti ulogu živih pasa pomagača. Cilj ovog rada je prikazati povijesni razvoj i obrazovni kontekst osoba s oštećenjem vida u Hrvatskoj, razvoj i ulogu pasa pomagača te mogućnosti primjene novih tehnologija u podršci slijepim i slabovidnim osobama.

2. Povijesni razvoj i odgojno-obrazovni kontekst slijepih osoba

Razvoj odgoja i obrazovanja slijepih osoba u Republici Hrvatskoj započinje krajem 19. stoljeća te je usko povezan s djelovanjem Vinka Beka, najzaslužnijeg za promicanje obrazovanja slijepih osoba. Bek je u Beču proučavao metode rada i organizacijsku strukturu zavoda za slijepe, a svoja je saznanja objavio u studiji Bečki zavodi za slijepe i naše potrebe, u kojoj je problematizirao pitanje treba li slijepo dijete pohađati redovnu osnovnu školu ili zavod za slijepe, pri čemu se kritički osvrnuo na mogućnost uključivanja slijepih učenika u redovni obrazovni sustav. Njegov rad ubrzo je rezultirao konkretnim promjenama – 1. rujna 1895. godine Zemaljska je vlada osnovala Zemaljski zavod za odgoj slijepe djece, a Bek je imenovan njegovim prvim profesorom i upraviteljem. Time je započelo razdoblje organiziranog i sustavnog obrazovanja, odgoja i rehabilitacije slijepih osoba u Hrvatskoj i tadašnjoj Jugoslaviji. U čast njegovom doprinosu, 1979. godine Zavod je preimenovan u Centar za odgoj i obrazovanje Vinko Bek. S razvojem institucija rasla je i svijest o različitim oblicima oštećenja vida. Oštećenja vida u ranoj dječjoj dobi mogu biti urođena ili stečena. Urođena oštećenja obuhvaćaju naslijeđene poremećaje i oštećenja nastala tijekom trudnoće, primjerice oštećenja vidnog živca ili cerebralna oštećenja vida, dok su stečena posljedica trauma oka ili glave te infekcija koje se javljaju tijekom ili nakon poroda. Kako navode Nenadić i Fajdetić (2015), oštećenje vida utječe na gotovo sva područja svakodnevnog funkcioniranja osobe [12]. Ograničava prikupljanje informacija putem osjetila, otežava orijentaciju i kretanje te utječe na razvoj komunikacijskih, socijalizacijskih i svakodnevnih vještina, kao i na pisano komuniciranje i pristup informacijama. Zbog toga se u radu s djecom s oštećenjem vida naglasak stavlja na osjetilno učenje. Učenici s oštećenjem vida predmete upoznaju dodiranjem, što zahtijeva više vremena nego promatranje. Kako bi lakše stvorili predodžbu o određenom predmetu, potrebno ga je opisati jasnim i jednostavnim jezikom, s naglaskom na njegovoj funkciji, a ne na vizualnim detaljima. U radu je važno poticati opipavanje i razlikovanje materijala, tekstura i oblika, manipulaciju predmetima, razvijanje grube i fine motorike te prepoznavanje zvukova, mirisa i okusa. Takvi pristupi omogućuju razvoj kompenzacijskih sposobnosti i potiču veću samostalnost djeteta.

3. Razvoj školovanja pasa pomagača i njihova uloga

U Hrvatskoj se razvoj sustava školovanja pasa pomagača veže uz djelovanje Hrvatske udruge za školovanje pasa pomagača i mobilitet, koja je s radom započela 1990. godine. U početku su se obučavali isključivo psi vodiči za osobe s oštećenjem vida, no razvojem Udruge 2002. godine uvedeno je i školovanje pasa pomagača za osobe u invalidskim kolicima te za djecu s teškoćama u razvoju. Tada je započeo i pilot-projekt školovanja i dodjele pasa pomagača, u sklopu kojeg je po prvi put pas bio obučen za slijepu djevojčicu. Cilj projekta bio je poticanje njezine orijentacije, sigurnosti i samostalnog kretanja. Rezultati su pokazali značajan napredak u razvoju samostalnosti te psihosocijalno osnaživanje djeteta, što je potaknulo Udrugu na pokretanje stalnog programa školovanja terapijskih pasa za djecu s teškoćama u razvoju. Međutim, u početnim fazama provedbe programa roditelji često nisu znali kako pravilno surađivati s terapijskim psom, pa je on ponekad imao ulogu kućnog ljubimca, a ne aktivnog sudionika terapijskog rada. S vremenom je uvedena jasna zakonska regulativa. Prema članku 2., točki 3. Zakona o korištenju psa pomagača, pas pomagač definira se kao pas školovan za pomoć u zadovoljavanju svakodnevnih individualnih potreba korisnika koje proizlaze iz smanjene funkcionalne sposobnosti u obavljanju svakodnevnih aktivnosti te u situacijama opasnim za život. Labrador retriever jedna je od najčešće korištenih pasmina pasa pomagača i vodiča za slijepe osobe jer se odlikuje blagom naravi, smirenošću, poslušnošću i izvrsnim radnim sposobnostima. Takve osobine posebno dolaze do izražaja u radu s osobama s oštećenjem vida. Proces školovanja pasa vodiča uključuje osmomjesečni program obuke, nakon kojeg se provodi početna procjena kojom se određuje koji pas najviše odgovara pojedinom korisniku. Nakon toga slijedi šestotjedna obuka korisnika, tijekom koje osoba, uz podršku trenera, uči kretati se uz psa vodiča. U tom razdoblju razvija međusobno povjerenje sa psom, usvaja brigu o njegovom zdravlju i potrebama te svladava naredbe koje je pas naučio tijekom školovanja. Osim labradora, i flegmatični psi pokazali su se vrlo prikladnima za ovu ulogu jer su mirni, staloženi i pouzdani. Iako im je potrebno više vremena za školovanje, jednom naučene vještine zadržavaju trajno. Ulogu edukacijskog i rehabilitacijskog središta u Hrvatskoj ima Centar za rehabilitaciju Silver, koji se ističe po uključivanju pasa pomagača u proces rehabilitacije osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Psi vodiči, terapijski i rehabilitacijski psi u Centru aktivno sudjeluju u radu s korisnicima, pridonoseći njihovom oporavku i poboljšanju kvalitete života. Djelovanje Centra temelji se na načelima jednakosti, pravednosti i individualnog pristupa, a cilj je potaknuti samostalnost korisnika i njihovu integraciju u zajednicu. Centar je službeno osnovan 17. lipnja 2008. godine, a njegovi su osnivači Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Grad Zagreb te Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet. Istraživanja dodatno potvrđuju dobrobiti ove vrste podrške. Berišić (2023) navodi da se najčešća dob djece s teškoćama u razvoju koja imaju psa pomagača ili psa vodiča kreće između 12 i 17 godina[1]. Nadalje, kako bi se dublje razumjelo iskustvo suživota osoba oštećena vida i pasa vodiča, Wiggett-Barnard i Steel (2008) proveli su istraživanje sa šest slijepih osoba starijih od 18 godina[17]. Rezultati su pokazali da psi vodiči ne samo da olakšavaju i čine sigurnijim kretanje, već pružaju i emocionalnu podršku, doprinose prihvaćanju teškoće te jačaju samopouzdanje i samostalnost, što pozitivno djeluje na mentalno zdravlje i osobni razvoj korisnika. Glavna razlika između psa pomagača i terapijskog psa odnosi se na svrhu njihova školovanja. Pas pomagač osposobljava se za pomoć pojedincu s određenom teškoćom ili invaliditetom, dok se terapijski pas obučava za rad s grupom korisnika unutar terapijskih i rehabilitacijskih aktivnosti, u skladu s ciljevima terapijskog programa.

4. Tehnološki napredak i budućnost pomoći osobama s oštećenjem vida

Zadnjih godina umjetna inteligencija postaje sve značajnija u razvoju pomagala za slijepe i slabovidne osobe. Kao rezultat toga razvijena je alternativa psima vodičima – robotski pas vodič (engl. the guide dog robot), koji pomoću senzora, pametnih algoritama i napredne tehnologije omogućuje sigurno kretanje. Prvi takav pas, poznat kao „RoboDog“, proizveden je u Hondi 2003. godine. Iako nije zamišljen kao zamjena za „živog“ psa vodiča, donio je niz prednosti, uključujući niže troškove i jednostavnije održavanje, uz mogućnost jednako sigurne orijentacije u prostoru. Priprema psa vodiča počinje selekcijom, zatim socijalizacijom do prve godine starosti, potom treningom i tek nakon polaganja ispita s korisnikom pas započinje svoj rad. To je dugotrajan i skup proces koji traje otprilike dvije godine, a košta od 12 000 do 20 000 dolara, dok cijena robotskog psa vodiča iznosi oko 2000 dolara i ne zahtijeva stalno ulaganje u održavanje. Uz to, robotski pas odmah je spreman za uporabu i omogućuje učinkovito izbjegavanje prepreka te sigurno kretanje kroz uske prolaze. Takva tehnološka rješenja predstavljaju potencijalnu dopunu, a ne zamjenu stvarnim psima vodičima, te otvaraju nove mogućnosti za podršku osobama s oštećenjem vida u budućnosti.

5. Zaključak

Pas pomagač ima iznimnu ulogu u osnaživanju i unaprjeđenju kvalitete života osoba s oštećenjem vida. Njegova prisutnost omogućuje veću razinu samostalnosti, sigurnosti i socijalne integracije, čime doprinosi i emocionalnoj dobrobiti korisnika. Povijesni razvoj odgoja slijepih osoba, od rada Vinka Beka do suvremenih rehabilitacijskih pristupa u Centru za rehabilitaciju Silver, pokazuje kontinuirani napredak u razumijevanju i podršci ovoj skupini. Uvođenje pasa pomagača u terapijski i svakodnevni život pokazalo se jednim od najučinkovitijih oblika asistivne podrške. Iako tehnološki napredak, poput razvoja robotskog psa vodiča, otvara nove mogućnosti, on ne može u potpunosti zamijeniti emocionalnu povezanost i intuitivnu podršku koju pruža živi pas pomagač. Stoga budući razvoj treba usmjeriti na integraciju suvremenih tehnologija uz zadržavanje humanog i empatičnog pristupa, čime se postiže ravnoteža između tehničke učinkovitosti i psihološke podrške korisnicima.

6. Literatura

- [1.] Berišić A. Povezanost psa pomagača s dobrobiti djeteta s teškoćama u razvoju [diplomski rad]. Rijeka: Sveučilište u Rijeci; 2023.
- [2.] Briški K. Pasmine pasa i njihova odgojna uloga [disertacija]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; 2016.
- [3.] Centar za rehabilitaciju Silver. Programi i aktivnosti [Internet]. Zagreb: CZRS; 2024 [citirano 2025-10-06]. Dostupno na: <https://czrs.hr/>
- [4.] Centar za rehabilitaciju Silver (CZRS), Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet (HUŠPVM). Programi školovanja pasa pomagača; 2022–2024.
- [5.] Desić A. Kvaliteta života slijepih i slabovidnih osoba [diplomski rad]. Zagreb: Medicinski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; 2017.
- [6.] Devčić L. Pas pomagač – od osmijeha do uspjeha. Zagreb: Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet; 2016.
- [7.] Deže Starčević I, Mijanović M, Popović D. Pas moj prijatelj/Čovjek i pas. Epoha zdravlja. 2013;6(1):26–26.
- [8.] Hustić I. Osmišljavanje glazbenih igara za slijepe učenike na početnom stupnju sviranja klavira [diplomski rad]. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu; 2022.
- [9.] Hwang H, Jung HT, Giudice NA, Biswas J, Lee SI, Kim D, et al. Towards robotic companions: Understanding handler-guide dog interactions for informed guide dog robot design [Internet]. arXiv / ICRA; 2024 [citirano 2025-10-06]. Dostupno na: <https://arxiv.org>
- [10.] Klarić E. Utjecaj pasa pomagača na mentalno zdravlje osoba s invaliditetom [diplomski rad]. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; 2023.
- [11.] Mijatović D. Poticanje dječjeg razvoja uz terapijskog psa [disertacija]. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku; 2021.
- [12.] Nenadić K, Fajdetic A. Utjecaj oštećenja vida na funkcioniranje slijepe osobe. Zagreb: Hrvatski savez slijepih; 2015.
- [13.] Oreb J. Iskustva slijepih i slabovidnih osoba s korištenjem pasa vodiča [diplomski rad]. Zagreb: Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu; 2024.
- [14.] Sudar S. Učenici s oštećenjem vida [diplomski rad]. Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; 2015.
- [15.] Šepčić S. Terapijski i rehabilitacijski psi [diplomski rad]. Osijek: Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku; 2015.
- [16.] Škrobo S. Senzorička oštećenja: Oštećenje vida. U: Velki T, Romstein K, ur. Učimo zajedno: Priručnik za pomoćnike u nastavi za rad s djecom s teškoćama u razvoju. Osijek: Osječko-baranjska županija; 2015. str. 85–91.
- [17.] Wiggett-Barnard C, Steel H. The experience of owning a guide dog. Disability and Rehabilitation. 2008;30(14):1014–1026.
- [18.] Zakon o korištenju psa pomagača [Internet]. Zagreb: Narodne novine; 2023 [citirano 2025-10-06]. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/2027/zakon-o-koristenju-psa-pomagaca>
- [19.] Žnidarić E. Odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa [diplomski rad]. Zagreb: Veterinarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu; 2024.